

requires scientific and theoretical elaboration and practical solution in legal doctrine and legislation. Today, under the abuse of law, it is understood to mean the unfair exercise of a right that causes harm to other subjects. In the sphere of property relations, the abuse of the right mainly manifests itself as the creation of obstacles for other persons to use or dispose of their property. Such obstacles are eliminated with the help of a negative claim, provides for the requirement to terminate the relevant actions. There is a principle common to all legal systems, according to which the owner is obliged to avoid such use of his property that causes unjustified harm to third parties or to the whole society. In Ukrainian law, it acquired its formal consolidation in the form of the provisions of part 3 of art. 13 of the Civil Codex of Ukraine. Today, however, right doctrine has different concepts about the content and form of abuse of law. The most controversial question remains to what extent the exercise of a subjective right that causes harm to others is legitimate. To solve it, it is proposed to introduce additional criteria for qualification of actions of a person as abuse of law in the field of land property relations. As such criteria it is proposed to use existing standards, local customs, local conditions, purpose of property, as well as the need to ensure the balance (balance) of neighboring interests.

Keywords: subjective law, abuse of law, exercise of law, good faith, offenses.

Олійник О.С.

ДЖЕРЕЛА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

УДК 347.7 (340.1) <https://doi.org/10.15330/apiclu.51.49-58>

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю застосування в цивільних, зокрема, корпоративних правовідносинах значної кількості джерел права задля ефективного регулювання відповідних правовідносин. Адже за сучасних умов розвитку приватного права зростає значення корпоративного сектора в економіко-правовій структурі з огляду на розвиток, розгалуженість системи юридичних осіб та їх важливість у цивільному обігу, тому питання належного та якісного правового регулювання їх статусу, особливостей створення та діяльності, регулювання правового становища їх засновників (учасників) потребує посиленої уваги. Відтак, джерела корпоративного права виступають тією правовою основою, юридичним засобом вираження і закріплення корпоративних норм, що розкривають багатоаспектність юридичної особи корпоративного типу. Безперечно, сучасна юридична література з цивільного та корпоративного права вміщує у

собі значний обсяг інформації, де правова природа джерел піддана всесторонньому аналізу, тим не менше окремі питання проблематики джерел права й сьогодні залишаються дискусійними, що обумовлено як складністю самих об'єктів, що досліджуються, так і сучасними тенденціями у розвитку джерел корпоративного права.

Навіть сьогодні при достатності науково-теоретичної бази досліджень теоретики дискутують щодо єдиного підходу до розуміння джерела права, яке б, з однієї сторони не було вузькоспеціалізованим, а з іншої – не було б занадто широким, тим самим об'єднуючи всі можливі правові форми. Досліджуючи категорію «джерело корпоративного права», ми повинні виходити із методології цивілістичної науки, тим самим розкриваючи загальну характеристику компонентів наукового дослідження, серед яких можна виокремити його об'єкт, предмет, завдання, сукупність засобів, необхідних для вирішення поставлених завдань. За таких підходів поняття «джерело корпоративного права» має ґрунтуватися на загальнотеоретичних положеннях правової науки.

При з'ясуванні правової природи корпоративних відносин ми розглядаємо «джерело корпоративного права» у вузькому значенні, обмежуючись тими формами, які характерні саме для корпоративного права, тому виникає потреба оптимального поєднання зазначених підходів до визначення та розуміння категорії «джерело корпоративного права». Виступаючи регуляторами корпоративних відносин, надаючи певним правилам поведінки загальнообов'язкового характеру, вони потребують фіксації для застосування та реалізації. Тому, питання джерел корпоративного права є ключовими для подальшого розвитку відповідної галузі права. Разом з тим, як нами вже було відзначено вище, нема єдиного підходу до визначення поняття та сутності джерел корпоративного права, різною за критеріями є систематизація його джерел. Крім того, проблемою залишається галузева приналежність корпоративного права, оскільки є прихильники як цивілістичної, так і господарсько-правової природи корпоративного права як галузі права. Тому, подальше наукове дослідження питання джерел корпоративного права, особливостей його систематизації є важливим як з теоретичної точки зору, так і з практичної.

Аналізуючи категорію «джерело корпоративного права», необхідно робити застереження щодо врахування структурного поділу права на об'єктивне – як сукупність чинних норм, правил та принципів, і суб'єктивне – що закріплене за певним суб'єктом. Визнання особи й організації суб'єктом права дістає вияв у тому, що вони через норми об'єктивного права набувають якостей учасника відповідних правовідносин. Суб'єктивне право розглядається як право (можливість певної поведінки) особи, передбачене правовою нормою. Окрім вказаного підходу суб'єктивне право також розглядають як міру можливої поведінки уповноваженого суб'єкта, що зумовлена об'єктивним правом. При цьому зміст суб'єктивного права охоплює три правомочності: 1) право на дію – право уповноваженого суб'єкта на певні дії; 2) право на вимогу – право уповноваженого суб'єкта вимагати певної поведінки від інших осіб; 3) право претендування – право уповноваженого суб'єкта звернутися до державних органів за захистом своїх порушених прав. Таким чином, об'єктивне та суб'єктивне право, корпоративні права є взаємопов'язаними, але не тотожними категоріями, які відрізняються за сутністю, призначенням та змістом.

Проблематика джерел права розкрита у багатьох працях із загальної теорії держави і права як радянського, так і пострадянського періоду, джерел цивільного та корпоративного права – у працях представників науки приватного права. Дослідження в сфері корпоративного права представлені роботами О.А. Беяневич, В.А. Васильєвої, В.В. Васильєвої, О.М. Вінник, Ю.М. Жорнокуя, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, Т.В. О.Р. Кібенко, В.М. Кравчука, Н.С. Кузнецової, І.В. Лукач, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Л.В. Сішук, І.В. Спасибо-Фатєєвої та багатьох інших. Однак, з огляду на розширення джерел корпоративного права, оновлення їх сутності чи змісту, розширення складу суб'єктів нормотворчості, оновлення критеріїв класифікації відповідних джерел тощо такі класичні основоположні правові питання постійно залишаються актуальними для наукових пошуків. Завдання науковців – узагальнити певні уявлення та підходи до досліджуваного питання й запропонувати достовірні, об'єктивні та аргументовані висновки.

Метою даної наукової статті є дослідження поняття джерела корпоративного права, з'ясування його особливостей, видів та

формування на основі цього цілісного уявлення про систему джерел корпоративного права.

В сучасній юридичній літературі, в тому числі галузевій, проблематика джерел права викликає серйозний науковий аналіз. Перспективним напрямком при дослідженні специфіки джерел права тієї чи іншої галузі є застосування системної методології і методів структурного аналізу. Використовуючи системну методологію можна з'ясувати структурні та функціональні системні зв'язки і характер залежності між різними джерелами корпоративного права.

Зазначимо, що поняття «джерело права» у статті використовується суто у формально-юридичному аспекті. Адже право як цілісне суспільне явище офіційно формулюється, існує та розвивається в певній формі, що безпосередньо відповідає фундаментальній – формальній визначеності [1, с. 178].

В юридичній літературі на позначення різних форм права вживається термін «джерело права», яке є доволі багатоаспектним і може позначати: 1) джерела виникнення права як соціального явища; 2) пам'ятки історії, літератури, судові справи чи звичаї, що існували історично та мали значення для права певної соціально-економічної формації; 3) певний вид діяльності держави з утворення правових норм; 4) матеріали, взяті за основу того чи іншого законодавства; 5) способи зовнішнього виразу, існування та перетворення права [1, с. 178].

На доктринальному рівні джерела права починають досліджуватися лише наприкінці XIX століття. Позитивісти схилилися до думки, що джерелом права є позитивні нормативні приписи, створені державою та захищені її примусовою силою. Нормативісти розглядали джерело права як абстрактну, неписану, основну норму, що дає початок праву, при цьому кожна вища за юридичною силою норма є джерелом для нижчої: конституція є джерелом для закону, закон – джерело судових рішень та локальних індивідуальних актів [1, с. 179].

Сьогодні для теорії права є звичайною практика отождолення категорій «форма права» і «джерело права», а в науковий обіг складний термін «джерело (форма) права» був введений у середині 80-х років XX століття. Хоча є й протилежні позиції з цього

приводу. Наприклад, Т.В. Кашаніна розмежує вказані категорії, вважаючи джерелом права волю суб'єктів правотворення. Такими джерелами виступатимуть воля особи (права людини, принципи права); воля народу (референдумні норми); воля держави (законодавчі норми); воля колективного утворення, організації (корпоративні норми); воля громадян, організацій – фізичних та юридичних осіб (договірні норми). Форма права – це певний «резервуар», що вміщує перелічені вище норми, а саме формами права є: правовий звичай, релігійний текст, юридичний прецедент, діловий звичай, правосвідомість, нормативний акт, юридична доктрина, судова практика, моральні переконання, договір [2, с. 34-44].

Розглядаючи проблему співвідношення джерел і форм права зазначимо, що вона не є однозначною. Як свідчить науковий аналіз, «...в одних випадках форма і джерело права можуть співпадати один з одним, тобто, бути тотожними, в інших – різнитися». Форма і джерело будуть тотожними у випадку вторинних, так званих формально-юридичних джерелах права. «Тим самим підкреслюється, що окрім всього іншого ідентичність форми і джерела там, де форма вказує на те, яким чином організований і виражений, доведений до сприйняття юридичний (нормативний) зміст, а джерело – на те, які юридичні передумови, фактори визначають форму права та її зміст» [3, с. 57].

Таким чином, джерело права – це кінцевий результат правотворчої діяльності, який об'єктивується в найрізноманітніших формах, в тому числі у нормативно-правових актах, нормативних договорах, судових прецедентах, правових звичаях, а в окремих випадках – у правових доктринах.

Враховуючи такий підхід, під джерелом корпоративного права слід розуміти зовнішню форму вираження (об'єктивації) норм корпоративного права. При цьому дослідження поняття чи правової природи джерел корпоративного права тісно пов'язане із самим поняттям корпоративного права та його місця в системі права загалом та із сутністю корпоративних правовідносин. В даному випадку під корпоративним правом доцільно вважати складову частиною цивільного права, а саме його підгалузь, відповідно, джерела корпоративного права є складовою частиною

системи джерел цивільного права, формуючи її особливу підсистему, але з певними особливостями.

На підтвердження вказаного при висвітленні проблем корпоративного права показовим є висловлювання про те, що «... сама природа акціонерної форми організації підприємницької діяльності диктує необхідність побудови більш складної системи її правового забезпечення, яка покликана регулювати визначений правовий режим існування і розвитку цієї форми» [4].

Внутрішня побудова системи джерел корпоративного права передбачає наявність у ній певних структурних елементів та сукупності специфічних зв'язків між ними. Тобто, для кращого розуміння системи джерел корпоративного права необхідно кожен структурний елемент цієї системи вивчати з точки зору його функціонального призначення і місця як в межах досліджуваної системи, так і відносно інших правових явищ поза нею (системою).

Система джерел корпоративного права – це об'єктивно існуюча, юридично організована та підпорядкована, взаємопов'язана сукупність правил поведінки учасників корпоративних правовідносин. Система джерел корпоративного права об'єднує підсистеми, якими є нормативно-правові акти, корпоративні акти, корпоративні звичаї, судова практика.

Автори монографії «Корпоративне управління» джерелами корпоративного права, що є його інституційною основою, називають: 1) нормативно-правові акти різних рівнів (мова йде про закони, підзаконні нормативно-правові акти), які часто позначають нормами і правилами статутного права; 2) внутрішні (внутрішньокорпоративні чи локальні) акти, які регулюють порядок корпоративного управління в товариствах (статут, положення про наглядову раду) та угоди про добровільно прийняті стандарти; 3) неписані правила, соціальні норми, культура ділових відносин [4].

Варто відзначити, що джерела права в теорії держави і права можуть бути класифіковані за різними класифікаційними критеріями залежно від того, яку наукову чи практичну мету ми при цьому переслідуюмо: за юридичною силою (ієрархією), за суб'єктами правотворення (нормотворчості) чи способом прийняття, за

територіальною (адресною) спрямованістю, за функціональним призначенням тощо.

Якщо коротко проаналізувати вказані класифікаційні критерії, то вони також не є абсолютними за своїми характеристиками, оскільки в теорії права висловлюється позиція, що жодне із джерел права не може володіти абсолютним верховенством стосовно інших, хоча для закону й характерна тенденція переваги. Таке відношення до джерел права, наприклад, спостерігається у скандинавських країнах [5], в той час як для вітчизняного законодавства є звичним наявність вертикального зв'язку між джерелами права.

Доволі широкий діапазон джерел права має місце внаслідок виокремлення критерію «способу прийняття» чи суб'єкта правотворення (нормотворчості): від законодавчих актів, підзаконних нормативно-правових актів в сфері корпоративного права до корпоративних (локальних) актів (наприклад, Закон України «Про акціонерні товариства» (ВРУ), Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю (КМУ), Положення про наглядову раду акціонерного товариства (акціонерне товариство)).

Тенденціями розвитку сучасної системи корпоративного законодавства є її удосконалення, розвиток та ускладнення структури. При цьому ефективним методологічним підходом до пізнання й аналізу сучасної системи джерел корпоративного права є системний підхід і структурний аналіз, які дозволяють найбільш детально вивчити досліджувану систему як об'єктивно сформоване цілісне системне утворення. В межах такої системи закон вже давно перестав бути єдиним виразником правової норми. Тому закономірним є включення до системи джерел корпоративного права корпоративних актів, що є діями, спрямованими на виникнення чи реалізацію корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративного утворення та мають договірну, а не підзаконну природу [6, с. 136].

Таким чином, джерелами корпоративного права є нормативні акти, корпоративні (локальні) правові акти, корпоративні звичаї, корпоративні прецеденти (судова практика) як джерело корпоративного права. Кожен із перелічених джерел корпоративного права має свою власну специфіку. Але оскільки корпоративне право є підгалуззю цивільного права, природно, що пріоритет у регу-

люванні корпоративних відносин має бути визнаний за саме за цивільним законодавством.

В будь-кому випадку система джерел корпоративного права повинна характеризуватися [7, с. 35-37] чітким законодавчим закріпленням соціальної складової; оптимальним поєднанням публічних та приватних елементів, які б ефективно регулювали корпоративні правовідносини та втілювалися у правових дозволах, заборонах, обмеженнях, стимулах та відповідальності; науковою складовою, яка знаходить своє вираження, зокрема, у посиленні ролі доктрини корпоративного права; системним, логічним та обумовленим взаємозв'язком з іншими джерелами права, в тому числі за межами корпоративного права; високою техніко-юридичною якістю корпоративних норм; простими механізмами реалізації. Вказані аспекти є взаємопов'язаними між собою у можуть свідчити про якісний напрям у розвитку джерел корпоративного права.

Таким чином, методологія дослідження вказаного правового феномену, яким є джерело права, загалом, та джерело корпоративного права, зокрема, не обмежується єдиним підходом, вимагає подальших наукових досліджень та напрацювань юридичної техніки з метою вироблення сталих підходів до його розуміння та формування внаслідок цього цілісної, логічно обґрунтованої системи джерел права, які б сприяли максимально ефективному регулюванню корпоративних правовідносин. Внутрішня побудова системи джерел корпоративного права передбачає наявність у ній певних структурних елементів та сукупності специфічних зв'язків між ними, що є основою формування системи джерел корпоративного права як об'єктивно існуючої, юридично організованої, підпорядкованої, взаємопов'язаної сукупності правил поведінки учасників корпоративних правовідносин. Система джерел корпоративного права об'єднує підсистеми, якими є нормативно-правові акти, корпоративні (локальні) акти, нормативні договори, корпоративні звичаї, судова практика.

1. *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік та ін.; Харків: Право, 2009. 584 с.*
2. *Кашанина Т.В. Еволюція форм права. Lex russica. 2011. № 1. С. 34 - 53.*

3. Марченко М.Н. *Источники права: учеб. пособие.* -М.ТК Велби, 2005. 760 с.
4. Спасибо-Фатеева О., Кібенко О., Борисова В. *Корпоративне управління: монографія.* Х.: Право, 2007. - 500 с. URL: <https://sci-lib.biz/ukrajini-pravo-korporativne/korporativne-upravlinnya-monografiya.html> (дата звернення: 18.10.2019).
5. *Теорія держави і права* URL: https://pidruchniki.com/1541010456732/pravo/klasifikatsiya_dzherel_prava (дата звернення: 20.10.2019).
6. Васильєва В. А. *Проблеми розвитку корпоративного права. Приватне право.* Київ: Редакція журналу «Право України». 2013. № 1. С. 135 – 145.
7. Мирошник С.В. *Источник права и форма права: соотношение понятий.* Юридический журнал. 2013. № 5. С. 35-37.

Олійник О.С. Джерела корпоративного права України: особливості систематизації.

У статті здійснено дослідження та проаналізовано таку основоположну правову категорію як «джерело права», яке є сьогодні багатоаспектним, може розглядатися як у широкому так і у вузькому значенні, а специфіка може визначатися галузеву приналежністю. В даному випадку «джерело права» розглядається у формально-юридичному аспекті та відповідає формальній визначеності. На основі загальнотеоретичних підходів до поняття «джерело права» у статті визначено поняття «джерело корпоративного права», наведено його види та запропоновано підходи до систематизації джерел корпоративного права.

Ключові слова: джерело права, корпоративне право, джерело корпоративного права, систематизація джерел корпоративного права, корпоративний акт.

Олійник О.С. Источники корпоративного права Украины: особенности систематизации.

В статье осуществлено исследование и проанализирована такая основополагающая правовая категория как «источник права», который является сегодня многоаспектным, может рассматриваться как в широком, так и узком значении, а специфика может определяться отраслевой принадлежностью. В данном случае «источник права» рассматривается в формально-юридическом аспекте и отвечает формальной определенности. На основе общетеоретических подходов к понятию «источник права» в статье определено понятие «источник корпоративного права», приведены его виды и предложены подходы к систематизации источников корпоративного права.

Ключевые слова: источник права, корпоративное право, источник корпоративного права, систематизация источников корпоративного права, корпоративный акт.

Oliyynk O.S. Sources of corporate law of Ukraine : features of systematization.

In the article research is carried out and such fundamental legal category as «source of right» is analysed. A concept «source of right» is today multidimensional,

can be examined as in wide so in a narrow value. On the specific of sources of right can influence him branch belonging. In the presented article the «source of right» is examined in a formal aspect and answers formal definiteness.

On the basis of the general theoretic going near a concept «source of right» a concept «source of corporate law» is certain in the article. Drawn conclusion, that source corporate it is an external form of expression of norms of corporate law. It is marked that legal nature of sources of corporate law is related to the concept of corporate law and concept of corporate legal relationships.

The concept of the system of sources of corporate law is offered in the article. Signs over of the system of sources of corporate law are brought. Criteria are marked for classification of sources of corporate law, that are in basis of the system. Drawn conclusion, that basic structural parts of the system of sources of corporate law are normatively-legal acts, corporate acts, normative agreement, corporate customs, judicial practice.

In the article the author supported the position that corporate law is an integral part of civil law. Therefore, the sources of corporate law are an integral part of civil law sources. The author divides the sources of corporate law for their legal force, under the subjects of rulo creativity, by means of acceptance, for the purpose of adoption. The article emphasizes the importance of corporate acts in the regulation of corporate legal relations. Corporate acts in the article are considered as actions aimed at emergence or realization of corporate legal personality of participants of corporate education. It is concluded that corporate acts have a contractual, and not a lawful nature. It is stated that when creating corporate acts both public and private interests of interested participants are taken into account.

Keywords: source of right, corporate law, source of corporate law, systematization of sources of corporate law, corporate act.

Сабодаш Р.Б.

РЕТРОСПЕКТИВНА ДІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКРУСТВО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УДК: 347.132.142 <https://doi.org/10.15330/apiclu.51.58-65>

Судові процедури банкрутства є особливим способом захисту прав кредиторів, що спрямований на задоволення їх вимог боржником через відновлення його платоспроможності у процедурі санації або через продаж майна боржника у процедурі ліквідації. Ключовим елементом успіху судових процедур банкрутства є